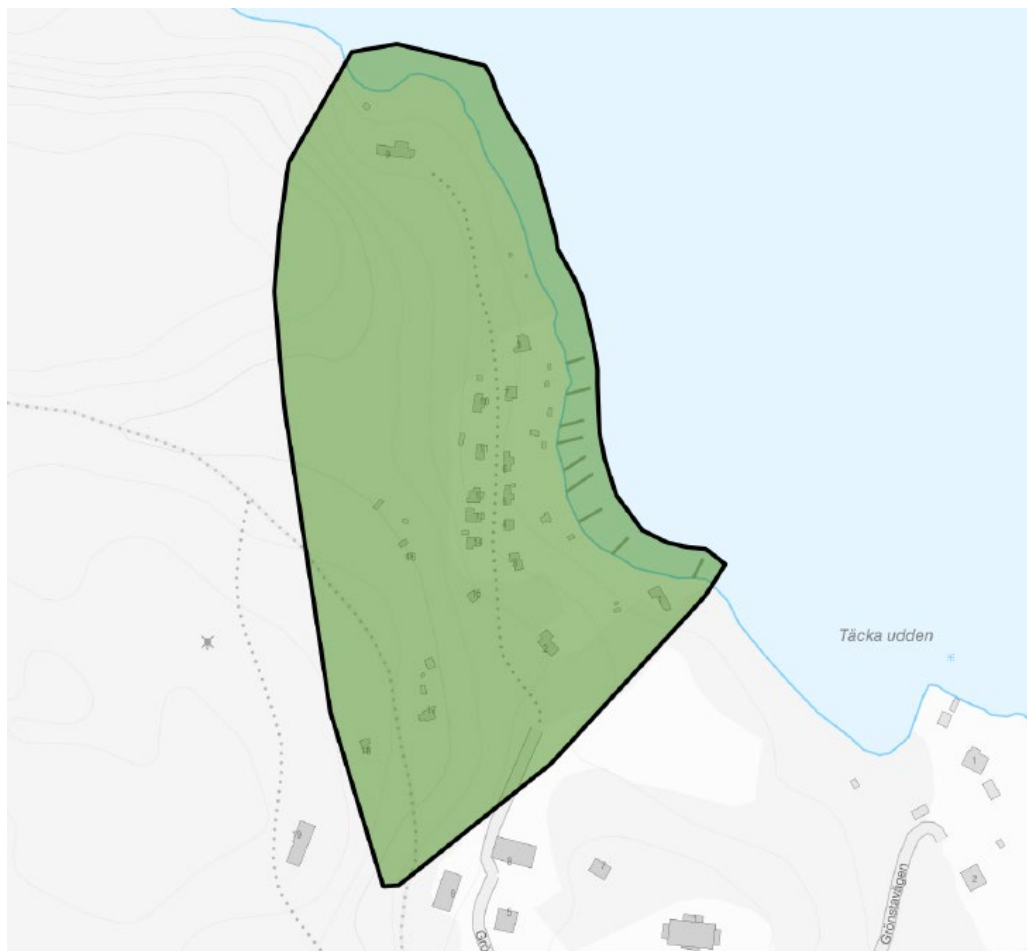

Grönstakolonin

Bakgrund

Grönstakolonin tillkom 1910 på initiativ av ingenjör Stig Milles, som 1912 även startade Trolldalens sportstugeområde på Lidingö. Det fanns stora förväntningar på att Grönstakolonin skulle bli ett föregångsprojekt för utvecklingen av andra liknande områden i Sverige. Kolonin kallades från början en "friluftsstugekoloni" och lockade till sig intressenter från Stockholmsområdets övre samhällsskikt. Släkt- och vänskapsband spelade stor roll i kolonins tidiga utveckling. Stockholmspolitikern Anna Lindhagen var en framstående företrädare för det tidiga 1900-talets tankegångar om god folkfostran och friluftslivets sunda inverkan på människors levnadssätt. Anna Lindhagen var bland de första som hyrde tomtmark och byggde stuga i Grönstakolonin (lott 10). I dag arrenderar stugägarna i Grönsta marken av Lidingö stads tomtbolag.

Grönstakolonin växte snabbt och redan 1914 fanns flera stugor. De äldsta husen från 1911 utgörs av lotterna 11, 10 och 7 som tillkom först, följda åren 1911–15 av 3, 4, 5, 13 och 14. De första små envåningsstugorna utformades i plankkonstruktion på stenplintar, med fasad av faluröd liggande panel och vita snickerier. De branta

sadeltaken var papptäckta. Husen påminde egentligen mer om små enkla kolonistugor. Från början fanns inte ens eldstad invändigt, men det installerades snart så att man skulle kunna övernatta. Husen blev ofta redan på 1920-talet utbyggda, förlängda och ibland tillbyggda i vinkel. En glasveranda ersatte den öppna förstukvisten, tegelpannor kom att ersätta takpapp. Några stugor har på senare år blivit mer kraftigt om- och tillbyggda, någon enstaka inne i kolonin och några närmast utanför. Tomterna var från början inte så rikligt bevuxna som i dag.

På 1920-talet byggdes några stugor i Grönstakolonin om helt till mer moderna sportstugor. På 1920- och 30-talet uppfördes några nya stugor, strax utanför själva kolonin närmast i söder, väster och norr. En före detta torpstuga vid vattnet längst i sydost blev tidigt omvandlat till fritidshus och innefattas numera i området. Ett stort härbre flyttades till platsen för att användas som sportstuga på 1920-talet, en inte helt ovanlig åtgärd på den tiden. Ytterligare några enstaka stugor tillkom på 1930-1940-talet, uppe på bergskanten i sydväst.

Grönstakolonin påminner vid första anblicken om ett fiskeläge, beläget i sluttningen strax ovanför Grönstaviken vid foten av ett högt och klippigt bergsparti. Långa bryggor av trä löper ut över den delvis vassbevuxna strandkanten.

Beskrivning

Kärnan i kolonin är samlad på ömse sidor av en smal gångväg, "bygatan". Mot bygatan avgränsas tomterna med dels låga trästaket, dels en trädgårdesgård, ofta med karaktäristiska smågrindar. På nedre sidan av gångvägen står stugorna med långsidan tätt mot bygatan. På ovasidan ligger stugorna högre upp mot berget, i några fall mycket nära klippväggen. En bäck som rinner ner över sluttningen och passerar mellan husen ger stark karaktär. Mellan flera tomter på nedre sidan går smala gångstråk från bygatan ner till bryggorna, kantade av bland annat syrenbuskage. Fortfarande finns en ursprunglig öppen karaktär av allmänningsmark nere vid båtbyggarna. Glesa brädstaket avgränsar mot norr och söder, i söder med en faluröd spjälgrind.

Samtliga stugor utom två är envåningshus. Flertalet stugor är faluröda och har fjällpanelad fasad samt vita fönster och snickerier. Ett hus har grönmålad liggande

panel. Några stugor inom kolonin har kuprinolbrun stockpanel liksom de lite större sportstugorna utanför själva området. Vita tätspröjsade fönster, gröna fönsterluckor och trädörrar kännetecknar flertalet av dessa. Tegel täcker flertalet av de oftast branta sadeltaken inom kolonin. Tätspröjsade små fönster, ibland även blyspröjsade fönster hör också till ursprungliga karaktärsdrag. Ofta har en enkel förstukvist omvandlats till en spröjsad glasveranda. Endast något hus har senare fått en kupa eller takfönster. Snickarglädje har endast mycket sparsamt förekommit på husen. Flertalet trappor är utvändiga enkla trätrappor.

Grönstakolonin lär vara Sveriges äldsta sportstugeområde, mycket småskaligt, enkelt utformat och i sin kärna starkt nationalromantiskt präglad.

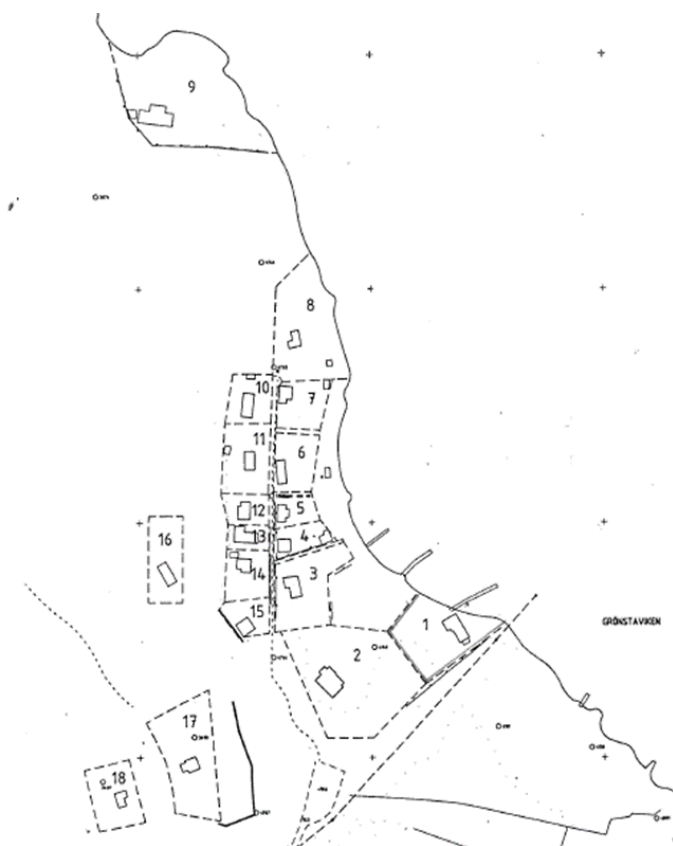
Husen inne i själva kolonin inramas i dag ofta av en prunkande växtlighet som väl anknyter till den småskaliga tidiga 1900-talskaraktären. Framför allt präglas tomterna av blomsterrabatter, syrenbersåer, kökstäppor, bärbuskar, låga fruktträd och stenpartier. Enstaka inslag finns av en mer villatomtbetonad gräsmatta, men de är än så länge få och hör inte hemma i kulturmiljön i Grönstakolonin. Utanför själva kolonin dominerar naturtomter med hällar, blandskogs- och talldungar. Inslag av stenmurar kring tomter finns uppe på bergskanten i sydväst. Små torrdass står på tomterna, antingen upp mot klippkanten eller ner mot vattnet, beroende på tomtläget. Flera har en traditionell utformning och fast placering men några är mer portabla.

Grönstakolonin är samlad på ömse sidor av en smal gångväg, "bygatan".

Hus och tomtmiljöer

Det direkt sammanhängande koloniområdet i dag, innanför staketet, omfattar lotterna 3 - 7 och 9 - 15. Lott 3 är senare om- och utbyggd till en betydligt större vinkelbyggd sportstuga med brunkuprinolad stockpanel. Lott 4, 5 och 6 är också faluröda äldre stugor under tegeltak vilka senare renoverats. Lott 4 har kvar mer av ursprunglig nätt volym medan 5 och 6 blivit utbyggda och förlängda. Lott 4 och 5 från 1910-talet förenas i dag av en stor gräsmatta. Lott 6 har en tomtmiljö med mer ursprunglig småskalig trädgårdskaraktär och har även en faluröd äldre bod/gäststuga.

Grönstakolonin - karta med lottnummer.

Av stor betydelse för Grönstakolonins ursprungliga karaktär är lott 7, 10 och 11 i norr. Dessa är kolonins tre äldsta stugor och tillkom under åren 1910–1914. Både tomtmiljöer och stugor har här behållit den äldre karaktären. De hör till kärnmiljön i den ursprungliga Grönstakolonin och är starkt förknippade med de första invånarna. En av dem är Anna Lindhagens stuga. De faluröda fjällpanelade stugorna med typiska tätspröjsade fönstergrupper har blivit tillbyggda tidigt, kring 1915–1920. Den ursprungliga volymen och exteriören är lätt att uppfatta och de tidigt gjorda tillbyggnaderna är utformade som en anpassad del till den ursprungliga stugan. Samtliga har välbevarade småskaliga tomtmiljöer med en äldre trädgårdskaraktär i behåll. Lott nr 7 har kanske den mest ursprungliga helhetsmiljön i dag i kolonin med stugan, trädgården och en mycket välbevarad faluröd lekstuga från ca 1910–1920-tal med utsirade stolpar och papptak.

Två av kolonins äldsta stugor återfinns på lotterna 10 (vänster) respektive 11 (höger).

Lott 12 är den enda av stugorna som i senare tid blivit utbyggd och förhöjd till en större volym under brutet takfall. Den har i dag en annan karaktär än övriga stugor.

Lott 13 från 1911–1915 blev tidigt förlängd och fasadomvandlad till 1920-talets sportstugeprägel. Huset har kuprinolbrun stockpanel, vita tätspröjsade fönster och gröna fönsterluckor. Huset är tillbyggt. Lott 14 som har grönmålad liggande fasspångpanel har en utveckling som påminner om grannstugan på 13, men med en lite äldre karaktär. Här finns också flera ursprungliga fasaddetaljer såsom blyspröjsade fönster. Huset är utbyggt bakåt och har en lite yngre veranda.

Stugorna på lotterna 12 (vänster bild) och 13 (höger bild).

Lott 15 omfattar ett tvåvånings falurött knuttimrat härbre av dalakaraktär som lär ha flyttats till platsen för att bli fritidshus år 1924. Både att återanvända äldre uthus och att bygga nya fritidshus i "dalastil" förekom vid denna tid. Enligt uppgift från Miljö- och stadsbyggnadskontorets arkiv har timret i härbret dock visat sig vara behandlat med stenkoltjära som inrymmer miljögiftet kreosot. En originell utformning har dasset på lott 15 som är kamouflerat till en vedstapel.

Lott 14 till vänster och Härbret på lott 15 till höger.

I direkt anslutning till den ursprungliga kolonin i norr ligger Lott 8. Här finns en starkt om- och tillbyggd stuga med brunmålad fjällpanel under korrugerat plåttak.

Omedelbart söder om kolonin ligger lott 2, med en lite större sportstuga från 1920–1930-talet, karaktäristiskt belägen bland hållmark och tallar. Huset har kuprinolbrun stockpanel, vita fyllspröjsade fönster och gröna fönsterluckor under

tegeltak. Det har en något yngre tillbyggnad, men den ursprungliga karaktären av en tidig modern typ av sportstuga är fortfarande väl bibehållen. Nere vid sjökanten ligger lott 1 med ett rödmålat fritidshus som ursprungligen var ett torpställe där torparen skötte tvätten åt Prästgården. Stugan har en äldre husdel, renoverad i tidigt 1900-tal, men är dock senare påtagligt till- och utbyggt i etapper.

Längst i norr i avsides läge ligger lott 9 helt för sig nere på klippkanten ovanför vattnet. Den faluröda stugan har byggts ut i etapper. Den äldsta delen har fortfarande ursprunglig panelfasad och blyspröjsade småfönster. Helhetsintrycket domineras dock av de sentida om- och tillbyggnaderna.

Uppe på bergskanten i väster finns lotterna 16, 17 och 18 bland bergknallar och talldungar. Lott 16 omfattar två mycket små stugor med fasad av brunmålad fjällpanel under papptäckt tak. Av störst intresse är den äldre stugan som har kvar ett i huvudsak ursprungligt utseende från ca 1920–1930. Enligt uppgift skulle denna stuga ursprungligen ha uppförts som bostad åt ett hembiträde till en av de välbeställda familjerna nere i kolonin. Den andra stugan är av betydligt yngre datum. Lott 17 och 18 har två tidstypiska brunmålade mindre fritidshus från ca 1940-tal, dock med senare utbyggnader.

Sammanfattande värdering

Grönstakolonin utgör en särskilt värdefull kulturmiljö. Området lär vara Sveriges äldsta sportstugeområde. Det är småskaligt, enkelt utformat och i sin kärna starkt nationalromantiskt präglad. Helhetsmiljön i Grönstakolonin är välbevarad och har en särskilt stark historisk förankring som ett tydligt exempel på utvecklingen av svenskt friluftsliv. I nuvarande utformning återspeglar Grönstakolonin även att mycket av den idémässiga synen på friluftsliv och sportstugor förändrades från 1910-tal till 1920-tal. Det tidiga 1900-talets nationalromantiska era stod för en mer idealistisk syn på friluftsvistelse och var inspirerad av engelska "weekend cottages". Denna syn ersattes efter första världskriget av 1920- och 1930-talets modernistiska synsätt med ett mer livsstilsbaserat sportbetonat friluftsliv. Det gav upphov till den mer moderna amerikanskinspirerade typ av sportstuga som det även finns några tidiga exempel på i Grönsta.

Området utgör ett riksintresse för kulturmiljövården.

Området finns beskrivet i "Lidingö - Kulturhistoriska miljöer" (Stockholms Länsmuseum, 1990). Det ingår också i "Lidingö gröna kulturmiljöer" (2013).

Karaktärsdrag

- Bebyggelsemönster med små kolonistugor placerade i bergsslutningen ner mot vattnet.
- Karaktär av öppen "allmänningssmark" vid båtbyggarna.
- Kolonins tätt samlade husklunga vid foten av berget, mycket välbevarade kärnmiljön med lotterna 7, 10 och 11.

- Enstaka spridda stugor med naturtomter med blandskog och tall.
- Stugorna är placerade på båda sidor av bygatan som går igenom området. Smala gångstråk mellan tomter från bygatan ner mot vattnet.
- Lotterna avgränsas mot bygatan av lågt trästaket samt en traditionell trögärdesgård.
- Tomter oftast med fruktträd, bärbuskar, odlingar och blomsterplanteringar samt ibland stenpartier.
- Den lilla bäckens lopp genom kolonin.

Byggnader

- Småskalig bebyggelse av trä med sadeltak av tegel, envåningshus från 1910- samt 1920-talet dominerar.
- Fjällpanel är mest ursprungliga, faluröda panelfasader med vita tätspröjsade fönster och snickerier dominerar äldre stugor.
- Vita oftast spröjsade glasverandor eller små öppna förstukvistar förekommer.
- Karaktäristiska byggnadsdetaljer är även de kryssmönstrade lister som sitter likt spaljéer mellan fasad och grund på många av stugorna. Ofta är de målade i fasadens färg.
- Sportstugor uppförda med mörkbrun stockpanel, vita spröjsade fönster och gröna fönsterluckor tillkom på 1920- och 1930-talet.

Råd och rekommendationer

Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- Befintlig planstruktur med bygata och smala gångstigar mellan lotterna bör värnas.
- Området bör inte förtätas ytterligare och äldre bevarade lotter eller den öppna allmanningen vid bryggan bör ej styckas av.
- Koloniområdets nationalromantiska karaktär med mindre kolonistugor och sportstugor bör bevaras, tillbyggnader bör undvikas.
- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck med fasader av faluröda eller mörkbruna fasader med vita, småspröjsade fönster bör bevaras. Äldre byggnadsdetaljer ska värnas, exempelvis fönster, dörrar och farstukvistar i originalutförande.

- Grönska såsom äldre träd, fruktträd och öppna gräsytor är ett viktigt inslag i miljön och bör bevaras. Äldre träd bör inte fällas om det inte är nödvändigt av naturvårdsskäl.
- Stora markarbeten i form av sprängning, fyllning och schaktning bör i möjligaste mån undvikas.